

ETIKA ANDRIJE DOROTIĆA

DAMIR BARBARIĆ

Sveučilište u Zagrebu

Centar za povijesne znanosti

Odjel za povijest filozofije

Izvorni znanstveni tekst
Primljen 16. VII 1984.

Među rukopisima filozofijske ostavštine Andrije Dorotića koji se čuvaju u arhivu franjevačkog samostana u Makarskoj jedan je eksplicite posvećen etici. Naslovljen je *Ethicae libri III* (Ms. mm. 280 x 200; ff. 74) i gotovo cijeli (fol. 1 — 70) je ispisan Dorotićevim rukopisom. Posljednje četiri folije pisane su drugim rukopisom, koji se i inače sporadično javlja u dijelu manuskriptata Dorotićeve ostavštine, dok je sam završetak pisan ponovo Dorotićevom rukom. Autentičnost rukopisa etike nije nikad dovođena u sumnju. Prva rečenica manuskripta glasi: *An existat lex naturae? a posljednja: Te igitur adoro, mens infinita, a te sola auxilium exposco. — Quae quoniam rerum naturam sola gubernas, / nec sine te quidquam dies in luminis oras / exoritur, neque fit laetum, neque amabile quidquam, / te sociam invoco, te scribendis grandibus esse.*

Referirat ćemo najprije u osnovnim crtama sadržinu teksta, čuvajući koliko god je to moguće vlastiti Dorotićev slijed izvođenja.

Prvo pitanje prve knjige Dorotićeve etike glasi: egzistira li zakon naravi?, i započinje definicijom: zakon opće shvaćen jest neka norma tj. pravilo prema kojem nešto mora nastati.¹ Dvostruk je zakon, naime fizički tj. mehanički, te moralni. Prvi je »ono pravilo koje je bog ustanovio da bi se prema njemu zbivala sva gibanja u ovom svijetu«. ² Drugi, moralni zakon, jest pravilo prema kojem se moraju zbivati čini svojstveni ljudima, tj. razumskim stvorenjima. Osnovna je razlika ovih dvaju zakona u tome što fizički zakon ne zapovijeda niti zabranjuje,

¹ *Lex universim accepta est quaedam norma, seu regula secundum quam aliquid fieri debet. (Eth. 1r).*

² *Lex Physica, seu Mechanica est quaedam regula, secundum quam motiones omnes in hoc Mundo fieri Deus statuit. (Eth. 1r).*

jer su prirodni i nužni činioci (*agentia*), kojima pridolazi mehanički zakon, nesposobni za zapovijed i zabranu.

I sâm moralni zakon opet je dvostruk, naime, naravni i pozitivni. Naravni zakon je neko pravilo u duhovima ljudi, utisnuto u njih od boga pri njihovom stvaranju i pomoću razumskog svjetla objavljeno, prema kojem ljudi moraju činiti svojstvene čine.³ Ovaj se zakon zove naravnim, tj. zakonom naravi, jer bijaše upisan u duhove ljudi kad su bili izvučeni iz ničega (*e nihilo educti*). Stoga se zove još i urođenim tj. usađenim zakonom. Isto tako zove se i ispravnim razumom, svjetlom naravi, poretком prirode, naravnim pravom, državnim (*publicum*) pravom, te pravom narodâ (*gentium*).

Svim je ovim imenima obdaren taj zakon, kaže dalje Dorotić, samo onda kad se promatra u odnosu na ljude. Promatra li se međutim s obzirom na boga, tad se zove vječnim zakonom i jest najviši razum božji, tj. volja koja naređuje da se čuva naravni poredak a zabranjuje da se on poremećuje.⁴

Pozitivni je pak zakon neko pravilo ljudskih čina ustanovljeno od slobodne volje zakonodavca; i to tako da kao što ga je zakonodavac postavio, tako ga može i ukinuti (*Eth.* 2r). Ovaj se zakon zato zove postavljenim (*positiva*) jer je slobodno postavljen ili od boga ili od ljudi, a razlikuje se od naravnog zakona po tome što nije urođen dok ovaj jest, kao i u tome što postavljeni zakon ne slijedi iz naravi ljudi, niti se raspoznaje jedino svjetlom razuma, dok ovaj da. Konačno, razlika je i u tome što pozitivan zakon treba oglašenje (*promulgatio*) a naravni ga ne treba.

I ovaj postavljeni zakon je dvostruk, naime božanski i ljudski. Božanski postavljen zakon jest onaj koji je postavljen od slobodne božje volje. I ovaj je zakon opet dvostruk: stari naime, tj. židovski, te novi, tj. evangeoski (*Judaica; Evangelica*). Ljudski pak postavljeni zakon je onaj koji je postavljen i ustanovljen od slobodne čovječje volje. I ovaj je dvostruk: naime prvi je politički tj. građanski (*Politica, seu Civilis*), a drugi kano-nički tj. crkveni (*Canonica, seu Ecclesiastica*).

Ono početno pitanje biva sad, nakon ovih razjašnjenja, shvaćeno ovako: pitanje je da li se u ljudima nalazi neko pravilo, ne od drugih primljeno nego urođeno i spoznato svjetlom razuma i objavljeno, prema kojemu se moraju upravljati svojstveni ljudski čini. Dorotićev je odgovor na to pitanje, iskazan u obliku postavke: zakon naravi egzistira. Naime bog, ko-

³ Lex naturalis est regula quaedam in hominum animis, in eorum creatione a Deo impressa, et per lumen rationis promulgata, secundum quam proprias actiones facere homines debent. (*Eth.* 1v).

⁴ eaque est summa Dei ratio, seu voluntas ordinem naturales conservari iubens, et perturbari vetans. (*Eth.* 1v).

liko po sebi moralno može (*quantum per se moraliter potest*), hoće da postigne svrhu koju je imao pri stvaranju ljudi. To međutim ne može postići ako ne da ljudima neko pravilo po kojemu će oni upravljati svoje postupke. Za boga su ljudi samo sredstva (*media*) a nikako ne svrha stvaranja: naime svrha slobodnog učinka različita je od njegovog učinka; a bog je slobodan uzrok i ljudi su njegovi proizvedeni učinci, iz čega slijedi da ljudi nisu svrha stvaranja već sredstva za postignuće svrhe. Ovo »koliko po sebi moralno može« rečeno je zato, tumači dalje Dorotić, što bog neće da na tu svrhu tjera i prisiljava ljude, kao što je to učinio sa životinjama i neosjetljivim uzrocima (*causae insensitivae*) koji su na djelovanje prisiljeni mehaničkim zakonima što ih se ne može prestopiti (*quas transgredi non possent*), već je ljude ostavio slobodnima, dajući im samo pravilo i zakon morala.

Osim toga, ta svrha božja nije ljudima poznata; bog naime nije ljudima objavio radi čega (*quam ob rem*) ih je stvorio. Stoga oni ne mogu po sebi tako upravljati svoje čine da pravo dostignu tu svrhu. Jer nitko ne može postavljati prava sredstva za nepoznatu svrhu. No, čak i ako se dozvoli da je takva svrha ljudima poznata, ipak ne bi zato do nje mogli dospjeti bez zakona koji treba da slijede. Jer zaista, da bi slijedili tu svrhu božju, morali bi ljudi izabrati prikladna i srazmjerna sredstva. No, pošto je ljudska spoznaja i ljudski razum konačan (*finita*), mogu se oni prevariti u izboru sredstava. Svakako je dakle nužan zakon (*omnino igitur est necessaria lex*).

A uz to, da egzistira zakon naravi očito je bjelodano iz unutrašnje samosvijesti bilo kojeg pojedinca. I zaista, onaj mora kazati da je primio (*recipisse*) i da ima taj zakon koji kad promatra vlastite i tuđe čine prosuđuje ih kao dobre ili zle, pravedne ili nepravedne, čestite ili gadne. A svi ljudi, osim ako hoće da izdadu (*prodere*) unutrašnje osjetilo, moraju priznati da u sebi imaju neko pravilo s kojim kad uspoređuju vlastite i tuđe čine spoznaju koji su dobri a koji zli, pravedni ili nepravedni.

Kad je ustanovljeno da egzistira naravni zakon, slijedit će tome nova postavka (*thesis*): egzistira vječni zakon. Vječni je naime zakon najviši *ratio* boga, tj. volja koja zapovijeda da se sačuvava naravni poredak a brani da se on remeti. A volja je božja da naravni poredak, onaj, naime, raspored koji je on postavio u stvorena bića, bude očuvan i da se ne remeti (*conservetur, et non perturbetur*). A pošto je vječno sve što je u bogu, to je vječna i ova njegova volja. Dakle, egzistira vječni zakon.

Iz ovog vječnog zakona imaju svoje porijeklo i mehanički tj. fizički zakoni i naravni zakon. Što se tiče prvih, njima su prirodna neslobodna bića prisiljena da proizvode upravo ova i

ne druga gibanja (*cogrentur ad hos, et non alios motus producidos*): npr. da bi se očuvala ova naša zemlja bijaše nužan ovaj mehanički zakon da sva tijela koja joj pripadaju teže prema njenom središtu i da se, ako su uklonjene prepreke, k njemu ruše.⁵

Onaj pak zakon naravi zajednički je svim ljudima, pošto sav svoj temelj ima u vječnom zakonu i iz njega izvire, a ovaj je dakako opći i za sva stvorenja važeći. Štoviše, naravni zakon ima svoj temelj (*fundamentum*) u naravi ljudskoj. Naime, naravni zakon, vide ljudi u sebi tako kao što vide ono što opstoji (*constant*) jedino upotrebom razuma; a ono što opstoji jedino upotrebom razuma vide u vlastitoj naravi (Eth. 15r). Dalje, budući da naravni zakon ima temelj u ljudskoj naravi, a ona je ista kod svih ljudi, jer su svi razumska živa bića, to je i naravni zakon isti kod svih ljudi. (Eth. 15v). Osim toga, naravni zakon je i nepromjenljiv. Naime, on se temelji u naravi ljudskoj i zato dok god ona ustrajava da bude kao što jest (*perseverat esse sicuti est*) i taj će naravni zakon ustrajavati da bude kao što jest. Stoga ne može naravni zakon biti na drugi način (*alia ratione*) izmijenjen, nego mijenom same ljudske naravi. Pošto je međutim ljudska narav nepromjenljiva, ukoliko ostaje redovan tok prirode i sad prisutni poredak stvari,⁶ to valja kazati da je naravni zakon nepromjenljiv.

Glavna se načela naravnog zakona sastoje u ljubavi spram boga iznad svega, kao i u jednakoj ljubavi sebe samog i bližnjih.⁷ Pošto naravni zakon ima svoje porijeklo u vječnom zakonu, a ovaj je volja božja koja zapovijeda da se očuva poredak naravi i brani da se on poremeti, slijedi da pravilo koje upravlja ljudskim činima mora biti takvo da njegovom snagom naravni poredak ljudi bude sačuvan, i ne poremećen. Taj se poredak sastoji u trostrukom odnosu, naime u odnosu spram boga kao stvoritelja, očuvatelja i upravitelja (*creatorem, conservatorem, et gubernatorem*), te u odnosu svih ljudi spram pojedinog i pojedinih spram svih. Da bi se dakle sačuvao naravni poredak ljudi, mora biti sačuvan i neporemećen taj trostruki odnos. Ako se ne sačuva, ili se poremeti odnos ljudi spram boga, ostaje čovjek ostavljen (*destituitur*) od stvoritelja, očuvatelja i upravitelja, u kojem slučaju onaj naravni poredak ne samo da biva poremećen, već posve iščezava (*perit omnino*). Jednako tako ako

⁵ e. g. ut haec nostra Tellus conservaretur necessaria fuit haec mechanica lex: quod nempe omnia ad eam pertinentia corpora ejus centrum versus gravitarent atque ablatis impedimentis in illud rue-rent. (Eth. 4v).

⁶ manente ordinario naturae cursu, et praesenti rerum ordine (Eth. 16v).

⁷ Primaria legis naturalis principia consistunt in amore Dei super omnia, et in aequali sui ipsius, ac Proximi. (Eth. 18r).

ljudi ne očuvaju, ili ako poremete odnos koji imaju svi ljudi spram pojedinog ili svaki pojedini spram svih, tad ne samo da neće biti sačuvan naravni poredak ljudi, već ljudi sami sebe uzajamno razaraju (*ipsi sese mutuo destruent*). Ovaj se pak trostruki odnos čuva i ne poremećuje ljubavlju. I zaista, ljubav je neka naravna sklonost, tj. nagnuće duše, kojom ta duša biva poticana na to da goni i posjeduje one objekte koji joj jesu ili izgledaju dobri i podudarni. Stoga silom ljubavi to biva da duša stremi koliko god može da objekt kojeg progoni i trudi se posjedovati ga i kao sjediniti se s njim, bude obdaren svakim dobrom i lišen svakog zla.⁸

Ova prva i njima bliska načela naravnog zakona ne mogu se, u sadašnjem ljudskom stanju, ne znati nepobjedivim neznanjem; ona udaljenija pak mogu.⁹ U sadašnjem naime stanju ljudi, koje je pokvareno (*corruptus*), ne može se ne znati nepobjedivim neznanjem ono što svatko može naučiti iz svoje vlastite naravi malim radom i pažljivošću (*parvo labore, ac diligentia*), a takva su upravo, smatra Dorotić, ona prva počela naravnog zakona. No, u sadašnjem stanju ljudi ne dostaje naravni zakon, već je nužna njegova objava (*revelatio*). Pošto naime ljudi imaju konačan razum, a u ovom pokvarenom stanju i sam razum je potisnut i zamračen (*deprimatur, et obscuretur*) od osjetilne požude, ne mogu oni stoga uvidjeti udaljenija načela naravnog zakona, štovanje kojih je nužno za življenje prema ispravnom razumu. (Eth. 25v).

Osim toga, u sadašnjem stanju ljudi nužni su za življenje prema naravnom zakonu i postavljeni ljudski zakoni (*leges positivae humanae*). Nužni su zato što bi bez njih ljudi lako zloupotrijebili (*abutarentur*) slobodu i zanemarili kako naravni tako i postavljeni božanski zakon. Ljudski je rod odveć sapet osjetilnim stvarima i odveć žudi samo ono osjetilno,¹⁰ tako da bi bez postavljenog ljudskog zakona gotovo svi ljudi lako zanemarili zakon božanski i naravni.

Može se stoga reći da se bilo koji zakon, da bi imao karakter (*rationem*) zakona, mora utemeljiti u naravnom ili postavljenom božanskom zakonu. Tako će, na koncu, dobro biti ono što

⁸ Et sane, amor est quaedam naturalis animae inclinatio, seu pro-pensio, qua eadem anima inpellitur ad ea prosequenda, ac possidenda objecta, quae ipsi bona, atque convenientia aut sint, aut videntur: quare vi amoris fit, quod anima conetur quantum potest, ut objectum, quod prosequi, ac possidere, acque veluti jungi studet, omni bono praeditum sit, et omni malo destitutum ... (Eth. 20v).

⁹ In praesenti hominum statu prima legis naturalis, et illis proxima principia invincibiliter ignorari nequeunt, possunt vero remotiora. (Eth. 23r).

¹⁰ genus humanum rebus sensibilibus nimis alligatum sit, et sensibilia ipsa appetat ... (Eth. 28r).

se slaže sa zakonom (*legi consentaneum*) a zlo ono što se s njim ne slaže. (Eth. 29v). Dobrim se naime naziva ono što ljude očuvava, usavršuje i čini blaženima.¹¹ A ljudi bivaју očuvavani, usavršavani i blaženi onda kad se u njima očuvava onaj poredak koji im je narav dala, naime naravni poredak. Taj se poredak međutim očuvava upravo snagom zakona (*vi legis*). I premda je ovdje, dodaje Dorotić, govor samo o moralnom dobru i zlu, valja pridodati ipak da se ova postavka o dobru kao slaganju sa zakonom obistinjuje ne samo u onom moralnom nego i u fizičkom. Istina je naime da je fizičko dobro ono što je sukladno mehaničkim zakonima. Tako se npr. kružni optok krvi u živim bićima, vegetacija u biljkama, nazivaju dobrima da se slažu s mehaničkim zakonima.

Pitanje je koje se sad Dorotiću postavlja: sastoji li se zlo u pozitivnom ili negativnome?

U zlu treba razlikovati dvoje, naime tvarnost i oblikovnost (*materialitas et formalitas*). Tvarnost zla ili zlo je onaj čin koji je po sebi neodređen da bi bio dobar ili zao,¹² oblikovnost pak, tj. oblikovno zlo, jest nepodudaranje čina sa zakonom.

Isto tako treba i svaku bićevnost (*entitas*) trostruko razlikovati, naime (na) fizičku, moralnu i niječnu. Fizička bićevnost je bilo što stvarno što egzistira u naravi stvari posve neovisno o bilo kojoj radnji intelekta. Moralna je bićevnost ono što egzistira doduše realno u naravi stvari, no posve ovisno o radnji intelekta. Konačno, niječna bićevnost je lišenost tj. nedostatak neke fizičke bićevnosti.

Sada, nastavlja Dorotić, bjelodano je da se dobro sastoji u nekoj pozitivnoj i fizičkoj bićevnosti, tj. savršenosti (*perfectione*). I zaista, pošto je dobro ono što se slaže sa zakonom, i pošto se sa zakonom slaže ono što ljude očuvava, usavršava i čini sretnima (*felices*), i pošto, naposljetku, ljudi ne mogu biti očuvavani, usavršavani i činjeni sretnima osim snagom (od) neke fizičke bićevnosti tj. savršenosti (*nisi vi alicuius physicae entitatis, seu perfectionis*), slijedi da se dobro sastoji u nekoj fizičkoj i pozitivnoj bićevnosti. (Eth. 31r). Zlo pak, formalno shvaćeno, nije ništa drugo do manjak, lišenost, nedostajanje ove fizičke bićevnosti, te se tako sastoji u onom niječnom (*in negativo consistit*).

Četiri su osobita mehanička počela ljudske naravi kojima su ljudi nošeni na očuvanje i usavršavanje sebe i svojeg roda. Prvo je nagnuće naravi k istinitom uopće, drugo: nagnuće k neo-

¹¹ Bonum vocatur illud, quod homines conservat, perficit, efficitque beatos. (Eth. 29v).

¹² Materialitas mali, seu malum materiale est illa actio per se indifferens ut sit bona, vel mala. (Eth. 30v).

graničenom i najvišem dobru, treće: nagnuće sebeočuvanja, te četvrto: ponuka na štovanje uopće.¹³

Početno pitanje druge knjige etike, koja radi o činima ljudskim, jest da li su od tih čina neki unutarne (*intrinsece*) dobri, a neki pak unutarne zli. Prije svega, kaže Dorotić, dva su roda čina koji mogu poteći od čovjeka, naime čini čovjeka i ljudski čini. Prvi su oni koji bivaju od čovjeka dogotovljeni ne ukoliko je obdaren razumom i slobodom, već ukoliko je neko živo biće, kao što su to životinje.¹⁴ Ljudski pak čin jest onaj koji biva proizveden od čovjeka koji djeluje s prethodnom spoznajom i odlučivanjem.¹⁵ Onaj međutim čin koji samo od volje biva, biva ispunjen i u njoj samoj preostaje, zove se izabranim činom.¹⁶ A jer svoj početak i kraj (*principium, et finem*) ima upravo u toj sposobnosti izbora (*electiva facultate*), to se može ovaj čin zvati još i unutarnjim i neposrednim.

Dobrim se zove onaj ljudski čin koji je primjeren ljudskoj naravi i s njom se slaže, očuvava je, usavršava i čini blaženom.¹⁷ Čin suprotan tome zove se zlom. Iz ovoga je sad očito da će unutarnje dobar biti onaj ljudski čin koji je ljudskoj naravi primjeren, i to iz vlastite naravi (*ex propria natura*) i neovisno o bilo kojem zakonu. Onaj pak koji je ljudskoj naravi primjeren ne iz vlastite naravi nego u ovisnosti o zakonu, taj je samo izvanjski dobar (*extrinsece bonus*). Smisao se sad onog postavljenog pitanja pokazuje u ovome: da li su svi ljudski čini samo izvanjski dobri ili zli, ili su neki unutarne dobri a neki unutarne zli. A pošto je izvjesno da oni ljudski čini koji su upravljeni pozitivnim zakonima jesu izvanjski dobri ili zli, to se ovo pitanje bavi samo onim činima koji se naravno obaziru samo na božju i ljudsku narav apsolutno i po strani od svih okolnosti.¹⁸ Dorotićev će odgovor na to pitanje glasiti: svi oni

¹³ Humanae naturae quatuor praecipuae sunt mechanicae leges, quibus homines ad se, suumque genus conservandum, atque perficiendum feruntur. Est autem prima: propensio naturae in verum generatim; secunda: propensio in bonum indefinitum, et summum; tertia: propensio se conservandi; quarta denique stimulus veneris generatim. (Eth. 43r).

¹⁴ Actus hominis sunt, qui ab homine non quatenus ratione, ac libertate praeditus sit, sed quatenus est animal quoddam, sicuti sunt bruta, peraguntur. (Eth. 47r).

¹⁵ Actus humanus est ille, qui ab homine operante praevia cognitione, ac deliberatione producit. (Eth. 47r).

¹⁶ Actus elicetus ille dicitur, qui a sola voluntate fit, completur, et in ipsa remanet. (Eth. 47r).

¹⁷ Actus humanus bonum ille dicitur, qui hominis naturae consentaneus est, atque conveniens, eamque conservat, perficit, efficitque beatam. (Eth. 48v).

¹⁸ de illis videlicet, qui Deum, et hominum naturam absolute, et absque ulla circumstantia naturaliter respiciunt ... (Eth. 49r).

ljudski čini koji mogu egzistirati i biti shvaćeni bez ispravnog razuma i koji se ne temelje u njemu, jesu izvanjski dobri ili zli.¹⁹

Ljudski čin može se promatrati vrsno i individualno. Vrsno (*in specie*) motri se čin ljudski ukoliko izvire iz slobodnog činioca, ne razmatrajući pri tom okolnosti čina. Individualnim se pak zove onaj ljudski čin koji biva od strane nekog određenog čovjeka izabran iz prethodne spoznaje, odlučivanja i združenosti okolnosti koje su takvom činu pridružene.²⁰ Ovih okolnosti koje prate svaki ljudski čin ima sedam: tko, što, gdje, pomoću čega, zašto, kako i kada. Postavlja se sad pitanje postoje li kakvi ljudski čini individualno neodlučeni.²¹ Ljudski se čin zove slobodnim ukoliko može postati i ne postati, i koji kad je izabran, tako je izabran da je ujedno prisutna i mogućnost njegova neizabiranja.²² Ako se sad taj slobodni čin promatra u odnosu na zakon koji ga zapovijeda ili zabranjuje, tad se zove moralnim ljudskim činom. Dobar moralni čin jest onaj koji se slaže s moralnom naravi, očuvava je i usavršuje, zao je onaj koji se s njom ne slaže, razara je i čini nesavršenijom. Neodlučenim pak ljudskim moralnim činom zove se onaj koji nije dobar niti zao. Sad, pošto između ljudskih čina koji se slažu s moralnom naravi i onih koji se s njom ne slažu nema sredine (*non datur medium*), očito je da nema individualno moralno neodlučenih čina tj. da su svi ljudski čini individualno moralno dobri ili zli.²³ Upravo se iz ponavljanja tih čina i rađa u volji neka moralna nastrojenost.²⁴ Nijedna dakle od tih moralnih nastrojenosti, osim onih nadnaravnih tj. vjere, nade i vjerske ljubavi (*charitas*), nije urođena ljudima, nego je svaka od ljudi stečena.²⁵ Sve su moralne nastrojenosti ili dobre, i tada se imenuju vrlinama (*virtutes*), ili zle, koje se tad zovu porocima (*vitia*). Vrline se dijele na ulijevene i stečene (*infusae, vel acquisitae*).

¹⁹ Omnes actus humani extrinsece sunt boni, vel mali, quoties sine recta ratione existere, et capi possint, nec in ea fundentur. (Eth. 49r).

²⁰ Actus humanus in individuo dicitur ille, qui ex praevia cognitione, deliberatione, atque circumstantialium associatione, quae huiusmodi actum comitantur, ab aliquo determinato homine elicitur. (Eth. 53r).

²¹ An dentur aliqui actus humani indifferentes in individuo? (Eth. 53r).

²² Actus humanus dicitur liber, quatenus fieri, et non fieri potest, et quando elicitur, ita elicitur, ut simul eum non eliciendi potentia adsit. (Eth. 54r).

²³ Omnes actus humani in individuo sunt boni, vel mali moraliter. (Eth. 55r).

²⁴ Ex repetitis actibus humanis morales habitus in voluntate generantur. (Eth. 68v).

²⁵ Exceptis habitibus supernaturalibus, nullus habitus moralis est innatus hominibus, sed omnis ab iisdem acquisitus. (Eth. 68v).

Ulijevene su one koje nam bog daje bez ikakvog našeg rada (*absque ullo labore*) i ima ih tri: vjera, tj. nastrojenost kojom duh lako i čvrsto pristaje na ono što je od boga objavljeno, mada to prekoračuje ljudsku inteligenciju;²⁶ nada, tj. nastrojenost kojom se duh lako nada zadobiti i posjedovati najviše dobro koje sada ne posjeduje;²⁷ vjerska ljubav, tj. nastrojenost kojom duh lako izabire i ljubi boga iznad svega, a ostalo radi boga.²⁸ Porok suprotan vjeri je nevjernost (*infidelitas*), nadi beznađe (*desperatio*) a vjerskoj ljubavi mržnja (*odium*). Stečene pak vrline jesu one koje se od ljudi zadobivaju silom marljivosti i vlastitim radom ponavljanja čina, a dijele se na intelektualne i moralne. Moralne, koje se zovu još i stožerne (*cardinales*), jer se oko njih kao oko nekog stožera vrti sav život ljudski, jesu četiri glavne: razboritost, pravednost, hrabrost, umjerenost (*prudencia, justitia, fortitudo, temperantia*). Iz vrлина izviru (*oriuntur*) dobri običaji (*mores*), iz porokâ pak zli običaji. Dobri su običaji sredstva za sreću, zli za bijedu (*miseria*).

Treća, završna knjiga etike raspravlja o sreći (*de felicitate*) i kao prvo pitanje postavlja: koji je objekt ljudske sreće?

Sreća, koja se zove i blaženstvo, je stanje obdareno stalnim i potpunim zadovoljstvom i lišeno svake bijede.²⁹ To da je tijelo, veli Dorotić, bez boli a duša bez pometnje, to nije dostatno da iskaže bit sreće: ona naprotiv leži u nečem pozitivnom, u nekoj radnji i zadovoljstvu u toj radnji. To se zadovoljstvo, pošto je sasvim prosta afekcija duha, ne da riječima izložiti i definirati; no može se ipak znakovima i primjerima nekako približiti.

Objektivna sreća, tj., što je isto, objekt sreće je ono dobro iz čijeg posjedovanja čovjek zadobiva stalno i potpuno zadovoljstvo i biva lišen bijede.³⁰ Dobro pak jest ono što je u sebi potpuno i savršeno (*quod in se perfectum est*). Konačno tj. stvoreno dobro je ono koje nema sve, nego samo neke savršenosti, dok se najvišim tj. beskonačnim dobrom zove ono koje je sa svih strana ne samo savršeno nego i beskonačno savršeno; tj.

²⁶ Fides est habitus infusus, quo mens facilliter, firmiterque adsentitur rebus a Deo revelatis, licet humanam intelligentiam excedant. (Eth. 60r).

²⁷ Spes est habitus infusus, quo mens facilliter sperat obtinere, ac possidere summum bonum, quod modo non possidet. (Eth. 60v).

²⁸ Charitas est habitus infusus, quo mens Deum super omnia, et caetera propter Deum facilliter diligit. (Eth. 60r).

²⁹ Felicitas, quae et beatitudo vocatur, est status constanti, ac perfecta voluptate praeditus, atque omni miseria destitutus. (Eth. 64r).

³⁰ Felicitas objectiva, seu, quod idem audit, objectum felicitatis est illud bonum, ex cuius possessione constanti, ac perfecta voluptate homo afficitur, atque miseria destituitur. (Eth. 64v).

ono koje ima brojem i intenzitetom beskonačne savršenosti.³¹ Ovim se postavljenim pitanjem dakle pita koji je onaj objekt iz kojeg čovjek koji egzistira u ovom svijetu može postići onu sreću koja mu je u ovom stanju moguća.³² Dorotićev je odgovor ovaj: objekt naravne sreće je Dobro, no ne konačno nego beskonačno, tj. najviše.³³ Svi ljudi imaju urođenu požudu spram sreće (*felicittatis innatum appetitum*), no sreća koju je moguće postići u ovom stanju sjedinjenosti duše s tijelom nesavršena je.³⁴ U tom su stanju naime ljudi i bijedni i nedostatni, izloženi strastima i stalnim varkama, držeći tako često za dobro ono što je uistinu zlo i obratno.

*

Ovime možemo završiti prikaz onoga bitnog Dorotićeve etike. Očito je da je u njoj Dorotić, koji inače drugdje u svom filozofiranju rado i spremno izlazi u susret novijim i manje dogmatičnim filozofemima svog vremena (primjeri su za to ponajviše njegova fizikalna i spoznajnoteorijska razmatranja), ostao u potpunosti suglasan duhu i slovu strogo skolastičke etike s njenim bitno konzervativnim³⁵ osnovnim impulsom. No u svakom slučaju, izložena etika je jedna izuzetno strogo sistematski promišljena i izgrađena cjelina, koju njena posve bjelodana i čisto izvedena utemeljenost u teologiji s jedne a u ontologiji s druge strane čini misaono superiornom mnogome drugome parcijalnom i reduktivnom, *autonomnom* zasnivanju etike. Eventualna kritika morala bi svakako za pretpostavku imati jednako tako cjelinu Dorotićeva opusa kao i uvid u unutarnje nužne ograničenosti skolastičke etike uopće. Do tada, može referiranje takve etike poslužiti poticanju i buđenju smisla za cjelinu i za obuhvatan način mišljenja. Od pogleda na cjelinu naime živi oduvijek svo filozofiranje.

³¹ Bonum summum, seu infinitum illud dicitur, quod ex omni parte non solum est perfectum, sed infinite perfectum; seu quod habet perfectiones numero, atque intensitate infinitas. (Eth. 65r).

³² Queritur, quodnam sit objectum illud, ex quo homo in hoc Mundo existens, eam, quae in hoc statu possibilis est, felicitatem consequi possit. (Eth. 66r).

³³ Naturalis felicitatis objectum est Bonum, non tamen finitum, sed infinitum, seu summum. (Eth. 66r).

³⁴ Felicitas, quae in hoc statu unionis animae cum corpore acquiri potest imperfecta est. (Eth. 72v).

³⁵ Ovo *konzervativan* treba razumjeti ne u vulgarno ideologijskom smislu, već doslovno, u skladu s Dorotićevom odredbom najvišeg *vječnog zakona* kao onog koji »naređuje da se čuva (*conservari*) naravni poredak a zabranjuje da se on poremećuje«.

ANDRIJA DOROTIĆ'S ETHICS

Summary

The systematics of Dorotić's ethics is founded on a thesis on the existence of the law of nature (*lex naturae*) which as eternal and fixed law is strictly distinguished from positive, i.e. freely established law. The existence of the law of nature enables a distinction between good and evil that is necessary to the constitution of ethics as a whole: good is what conforms to the law (*legi consentaneum*) and evil is all that does not conform to it. The following essential steps in founding Dorotić's ethics are: first the thesis that evil, perceived formally, consists — as opposed to good — only in the negative, in a lack, a dearth, an absence of physical entity (*entitas*). The second thesis is that there are no indifferent (*indifferentes*) human acts. And finally, as the third, the assertion that the object of natural fortune is the Good, though not a finite, but an infinite, i.e. the ultimate.

It is clear that Dorotić, otherwise prepared, elsewhere in his philosophic work, to greet the more recent and less dogmatic philosophic points of view of his age (examples for this can be found particularly in his physical and cognitional theoretical observations), remains completely in agreement in the field of ethics with the spirit and letter of strict scholastic ethics, with its essentially conservative basic impulse. In any case, ethics as presented is an exceptionally systematically thought-out and constructed whole, ideationally superior, with its evident and purely executed foundation in theology on the one hand and ontology on the other, to many other partial and reductive, »autonomous« elaborations on ethics.